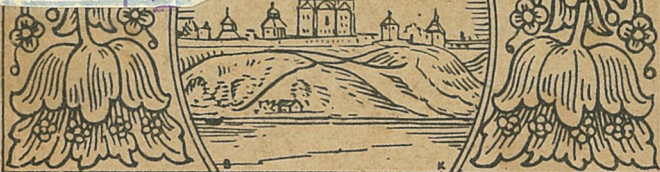


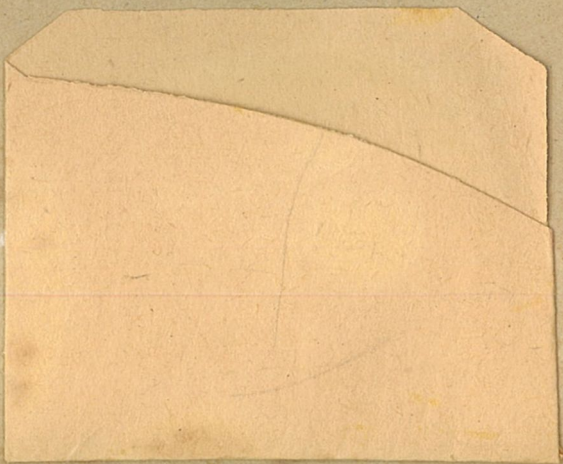
4(c)=91.73

Г 91

Д



МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ
І УКРАЇНСЬКУ ШКОЛУ



МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ

4(0)=91.73
Г91

ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ
І УКРАЇНСЬКУ ШКОЛУ

видання друге

← Державна історична
БІБЛІОТЕКА УРСР

1964

КИЇВ. 1917

Друкарня Словянська, В.-Володимирська, 30.



сій книжечці зібрані мої статі про українську мову і шкільну науку чи освіту, що друковалися в газеті „Село“ в роках 1909 і 1910, головню для читачів селян. Тоді ж вони були видруковані особною книжечкою, яка скоро розійшлася. Тепер з різних сторін питають за нею, і тому я заходився видруковати її наново. Справді, хоч тепер, з визволенням України, уже пропали всі заборони на українську мову, і Тимчасове Правительство устами міністра освіти, а потім і президента міністрів оповістило, що українська мова має бути заведена в народніх школах по тих місцях, де живуть Українці, про те ся книжечка на перших початках таки може бути користна. Ріжні прихильники старого ладу, а неприятели українського народу і українського життя, і просто такі людці, які боять ся, що з заведенням української мови може пропасти їх хліб, де можуть, по глухих місцях, підмовляють не-свідомих людей против української мови. Повторяють і тепер старі лукаві балачки, що мовляв, українська мова не придатна для освіти і науки, що дітям, які вчитимуться нею, ходу не буде, що ся мова мужицька, а для горожанина треба мови вищої, великоруської себто, котра одна зрівнює мужика з панами. Отже що написано в сій книжечці против таких балачок, здасть ся й тепер ще якийсь час, поки люде привикнуть дивити ся на свою мову і свій нарід з повагою.

Пройде невеликий час і побачуть, як по всяких установах, управах і судах говорять по українськи, діло ведуть, всякі бумажки пишуть, по всяких школах низших і вищих сею мовою вчать, скрізь мова українська заводить ся (як уже й тепер Губернські відомости і земські газети на українську мову переходять) і переконують ся, що на Українській землі українській мові перше місце належить. А поки що треба вияснять се, щоб не отягали ся, не гаяли часу, не утрудняли сього великого і користного діла—переходу на народню мову, яка одна може дати справжню освіту широким масам народнім.

Іншим же людям, які живуть на Україні, нема що боятися того. Там де Великороси, Жиди, Поляки чи Молдавани живуть в більшій скільності, і збиратиметь ся по школах дітей їх певне число, буде для них спротога учити ся на своїй мові. Ті учителі й учительки не-Українки, які вчили по народніх школах, матимуть змогу на курсах, що будуть уряджені сього року, привчити ся до української мови, і коли приложать свого старання, певне вже і з осени зможут вести науку по українськи по школах. Ми нікого не хочемо тіснити на Україні і хліб відбирати. Тільки противників свободи и нового ладу і свободного розвитку нашого народу мусимо поборювати рішучо і всею силою.

В Києві на великдень 1917 року.



ШКІЛЬНА МОВА.



ождого разу, особливо під осінь, як починаєть ся наука в школі і виникають думки про школу—сумні гадки нагоняють вони.

З школою в Росії не добре, особливо з школою сільською, народньою.

Мало тих шкіл, так що на всіх дітей не стає. Вчать ся у них не багато, а як що і навчать ся, то і те часто забувають, вийшовши з школи, навіть писати і читати не вміють. І по числу письмених Росія стоїть на однім з останніх місць поміж иньшими краями. А між ріжними краями Росії Україна належить до гірших, найменше освічених.

Причин тому є кілька: мало грошей іде на народні школи, мало про них дбають. А головно через те так тупо в них наука йде, що вчать дітей не українською мовою, котрою вони дома говорять і котру одну тільки добре розуміють.

Що небудь незвісне, незнане можна ростолкувати тільки понятними, зрозумілими словами. Вчити добре можна тільки такою мовою, котру ученики добре знають і розуміють. Се кожний тямить і розуміє і таке правило в шкільній науді, що вчити треба ученика мовою для нього зрозумілою. А в народній школі на Україні не так. Прийде дитина до школи. Учитель говорить до неї по руському, вона в його ледви яке там слово зрозуміє. Те, що він учить і толкує, вони ледви тямить. В книжці слів пребогато таких, що вона їх або не знає, або инакше розуміє. І так дітям мука, учителеви мука, а науки як кіт наплакав. Походить дитина кілька років, поломить собі язика так, що воно анї по нашому анї по руському. Ледви пише або читає, а по кількох роках і те забуває.

Чому ж воно так, що на Україні не вчать дітей по нашому, як треба? Розуміється тому, що правительство не дозволяє; але чому не дозволяє? Оправдує воно се між иньшим і тим, що різні пани кажуть, ніби то руську мову, що нею дітей по школах вчать, наши діти розуміють як свою рідну, а селяне буцім самі не хочуть, щоб по школах їх дітей вчили українською мовою. А то тому, кажуть, бо селяне своєї мови не шанують, дивлять ся на неї тільки як на сільську говірку, а мовою освітною вважають мову руську.

Щоб сього не було, перед усім наші люде повинні казати при кожній нагоді всю правду, всякому панови, чи начальству, що наука руською мовою йде тупо, що діти її розуміють слабо, і що селяне хочуть, щоб дітей їх учили рідною мовою.

Треба, щоб учили в школі і руської мови, і добре вчили, але щоб навчали мовою рідною: тоді діти і всього иньшого навчать ся скорше і краще, будуть знати руську мову та не будуть мішати незнати по якому своє з руським.

Се наші люде повинні самі на кождім місці казати всім, щоб не клепали на них, мовби то вони самі не хочуть, щоб їх дітей учено рідною українською мовою.



ЗАКОНОПРОЄКТ ПРО УЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.



марті 1908-го року 37 депутатів Державної (Государственной) Думи подали такий законопроект:

1) щоб по тих сторонах, де живе український народ, в народніх школах учено українською мовою,

2) руської мови щоб учили обовязково,

3) книжки до учення щоб були приладжені до розуміння дітей українських і до потреб тамошнього життя.

Сей проект за... підписало, як я вже сказав, 37 депутатів: священиків, селян з України і иньших. В особній записці до законопроекту, вони пояснюють, чому потрібним ученне українською мовою. Сперішній науці, коли на Україні вчать по школах руською мовою, темнота розвела ся по Україні страшенна. Між українським народом грамотних у двічі менше ніж між народом великоруським; в деяких губерніях українських між Українцями ледви знайдесть ся оден грамотний на десять душ; а як по котрих губерніях оден грамотний на пять неграмотних, то се вже дуже багато. Так підупав український народ, такий здатний, способний з природи

своєї, що колись далеко вище своєю освітою стояв від народу великоруського (московського), та давував сторонніх людей своєю освітою й охотою до книжки та науки.

Чому так стало ся, поясняє таж записка. Наука в народній школі може йти добре тільки рідною мовою, яку школярі добре розуміють, як свою. І коли почали заходити ся по всій Росії коло шкіл, тому з п'ятдесят лїт, то тямущі Українці заходили ся складати українські книжки для народніх шкіл, щоб на Україні по школах вчити по українському. Найбільші наші письменники тоді зайняли ся сим. Славний український історик Костомарів збирав гроші на видання українських шкільних книжок; Кулїш зложив дві граматики, більшу і меньшу; сам Шевченко видав малого українського букваря. Та не позволено було вчити по школах з українських книжок. Вчили по руському і з руських книжок, а діти селянські тої мови добре розуміти не могли, і наука ішла через те тупо, і що навчали ся, те дуже скоро забували; навіть трапляло ся, що вийшовши з школи за три або чотири роки читати вже забували. А крім того зіставляли ся що називаєть ся *без язика*: бо по руськи не могли навчити ся, а від своєї мови відставали, бо в школі їм казали, що то не мова, а так, мужицька говірка. І так забивали їм паморіки, що на все жите відбивали охоту і до книжки, і до науки, і до всякого знання; калічили душу, а не вчили. Найбільш тямущі знавці шкільної науки в Росії, як Ушинський, барон Корф, Вессель, Водовозов розуміли і показували на се, що від такої науки нема користи для народу: треба доконче вчити дітей рідною мовою, щоб наука добре

йшла,—значить на Україні треба вчити по школах українською мовою. Инакше український народ не вийде з теперішньої темноти, убожества й поневіряння. Комітет міністрів, міркуючи про заборону української мови (1905), признав, що сі заборони не дають українському народови вийти з теперішнього упадку („препятствують підвищенію культурнаго его уровня“). Навіть духовне начальство побачило се, і коли духовенство подольської єпархії удало ся з сим до синоду, то синод дозволив (в 1907 р.), щоб у сільських школах, де ходять українські діти, вчили и толкували українською мовою; позволив учити української мови в винницькій школі, де вчать на учителів приходських шкіл, щоб ті учителі могли вчити дітей українською мовою, і шкільні книжки приладити для розуміння українських дітей.

Отсе все пригадує записка депутатів, додана до проекту. Потім була звістка, що в думській комісії народньої освіти зайшла мова про научання в народніх школах, де вчать ся діти не руські, і комісія признала, що в таких школах треба вчити дітей їх рідною мовою. Про тім оден з тих 37 депутатів, що підписали заяву про потребу научування українською мовою, київський професор Лучицький нагадав особливо про научування українською мовою в школах, де вчать ся українські діти.

УКРАЇНСЬКЕ ПИСЬМЕНСТВО.



повістили газети, що комісія Державної Думи для справи народньої освіти на нараді своїй признала, що по місцях, де живе люд не-руський (инородческій), по школах мають учити місцевою мовою, „коли вона має письменство і літературу“.

Колись російське начальство не питало, чи люде мають на своїй мові письменство чи літературу, і захожуючи ся вчити різних инородців по школах, не тільки що само для них книжки складало, а навіть і азбуку укладало, як не було у них ніякого письменства ні навіть азбуки. Тоді воно дбало про те тільки, щоб навчити того „инородця“, зробити його більш тямучим, освіченим, і не бояло ся, що з такої науки „може вийти політика“. Знало, що навчити добре можна тільки рідною мовою, і для того казало вчити по школах рідною мовою, казало для того підучувати тих самих инородців на учителів, складати книжки, перекладати на їх мови Святе письмо і иньші книги, і навіть для того азбуки наново видумувати. Так було наприклад років тому п'ятдесят на Кавказі: різні Генерали, чиновники та духовні російські складали азбуки, книжки для науки, перекладали Святе письмо,

заводили науку на рідній мові для тих маленьких народів, котрих там на Кавказі без числа мешкає, а єсть такі, що всього того народу кільки тисяч. Був такий генерал, барон Услар називався — так він, Боже ти мій милий, для яких тільки народів не наскладав азбук, словарців, книжок! Що ж, і для кількох тисяч варто потрудити ся, щоб дати їм змогу вчити ся, просвічати ся, на людей виходити.

Тепер зачинають питати, чи є на тій мові письменство або література. Спитають може й нас. Чи маєте на вашій мові письменство і літературу?

Маємо, панове депутати, досить маємо, і не з учорапнього дня. Триста літ з верхом минуло з того часу, як наші предки, побачивши, як наш гарід пропадає в темноті, без школи, без книги, заходили ся просвічати його мовою рідною, зрозумілою, народною. Побачили, що українські діти вчать ся по чужих школах—польських, і вивчивши ся одвертають ся од свого народу, гидують своєю мовою і своєю батьківщиною, стають Поляками. Побачили, як одкидають ся од свого кореня і народу пани і всякі люде заможнійші, через те, що на нашій мові нема ніякої науки, нема у нашого народу ніякої освіти, ніякої *культури* *). Щоб тому запобігти, почали заводити школи, перекладати книги церковні, Святе письмо і всякі иньші „на просту посполиту мову“, як вони її називали—себ-то народню, якою сам народ говорить. Почали тою мовою складати вірші церковні, побожні і світські, комедії театральні і всякі книжки.

*) Культурою зветься все що тичеть ся освіти і просвіченого життя: наука, письменство, школа, художницька штука всяка (мистецтво), добрий лад в життю людським, товариським.

Особливо ж з кінцем XVIII в., як Іван Котляревський так дотепно зложив народньою українською мовою книжку про Енеєві пригоди, — багато стало складати ся віршів, представлень театральних і всяких оповідань українською мовою. Бо побачили, що то дуже гарно виходить. Гарні дуже вірші українські складав Гулак-Артемовський, оповідання писав Квітка. Шевченкові вірші уславили його имя не тільки між нашим народом, а і меж чужинцями—що славний дуже поет був. Потім були такі письменники славні, як Куліш, Костомарів, Марко-Вовчок, Федькович; новішими часами гарні дуже повісти і оповідання писали: Левицький-Нечуй, Панас Мирний, Кобилянська, Коцюбинський, Стефаник, Винниченко; чудові вірші писав Франко, Леся Українка, Самійленко, Олесь, Тупринка; театральні комедії і драми писали Кропивницький, Карпенко-Карий, Старицький. І інших було багато дотепних і гарних письменників, якими не стид похвалити ся і перед чужинцями: їх писання переложені на різні чужі мови, чужі люде їх дуже похваляють. Книжок українських надруковано без ліку. Газет і журналів самих виходить до сотні по різних усядах, в Росії і за границею. Є журнали наукові, для самої тільки науки. У Львові і Києві є наукові товариства українські, які видають книжки про саму високу науку. Львівське товариство давнійше, вже більше як тридцять літ засноване, видало кілька сот різних наукових книжок і дуже поважається у вчених людей.

І наука всяка йде українською мовою — як не в Росії, то за границею. Перша граматика чисто-народної української мови вийшла дев'яносто літ тому в

Харкові (написав її Павловський). З того часу різних граматик українських, що вчать як вірно говорити і писати українською мовою, вийшло кілька десятків. Словарів українських для тих хто хоче знати, яке значіння має котре слово українське, також є багато. Є словарі українсько-російські, українсько-німецькі, українсько-польські й інші. Не що давно одержав нагороду від петербурської академії наук великий словар української мови, зложений довгими літами гуртом свідомих Українців, а упорядкований пок. Грінченком. Ще 1848 р. заведено в львівським університеті кафедру української мови і літератури—щоб значить оден професор що року вчив того. Потім такі кафедри заведено в університетах в Чернівцях і в Кракові (в Австрії); і в Росії зачали були по українськи викладати в деяких університетах в 1906—7 р. та потім се заборонено. У Львові*) викладаються по українськи такі науки: українська мова, українська література, історія українська і всесвітня, географія, право цивільне (гражданське), кримінальне (уголовне), процедура судова, різні предмети церковні; а Українці добиваються, щоб був цілий український університет особний у Львові, і се їм уже було обіцяно. Гімназій таких де вчать по українському в заграничних українських землях є тепер девять (у Львові дві, в Перемишлі, в Станиславові, Тернополі, Коломиї, Вижниці, Чернівцях і Кіцмани по одній); се все державні (казьонні), а приватних (частних)—коло десятка, та про них не говорю. Народніх шкіл, де по українськи вчать—сотні й тисячі є. В Росії від 1906 року можна видавати українською мовою всякі книж-

*) До війни се писало ся.

ки і газети *); по благословенню Синоду вийшов переклад Святого письма, дозволено по церквах проповідувати українською мовою. Тільки за школою діло стало.

Маємо, панове депутати, всякого письменства літератури української доволі! Постановляйте тільки скорше, щоб і у нас в Росії по школах учили українською мовою, народови до просвіщення дорогу одкривали.



*) Заборонено їх з початком війни.

НЕ ПОРОЗУМНІШАЛИ.



Перший раз за всі роки пішла в Державній Думі з приводу української школи поважна розмова про український народ, про його потреби і його мову. І як же не мудро показала себе при тим більшість послів сеї третьої Думи! В комісії народньої освіти признавали, що по сільських школах треба вчити рідною мовою, але українську мову до того не допускали. Коли один з членів комісії рішучо поставив справу так, щоб у таким разі і на Україні в народніх школах вчити по українському, то більшість членів виступила против сього—бо мовляв українська мова не мова, а тільки „наріччя“ руської мови; через те, кажуть, українських дітей треба вчити руською мовою.

Ну та комісія сього ще не рішала—справа має ще йти в Думу. А в Думі тим часом звели ся балачки про українську мову, коли почали рішати, якою мовою мають вести ся справи в сільському суді, що буде заведений на місце теперішніх волосних судів. І знов те саме. Починають говорити, що руський горожанин, підданий значить російський, обов'язаний вміти по руському. Кажуть, що Українці і Білоруси—руські, то їм не треба своєї мови і мовляв самі Українці не хочуть своєї рідної мови, а хочуть руської. Так говорив єпископ холмський Евлодій

— дарма що на власні очі бачив, як холмські Українці спольщилися саме через те, що не було там просвіти на рідній, українській мові. Сусідні з Холмщиною Галичане, живучи під польським пануванням, підняли ся й просвітили ся, через те, що мали освіту на рідній мові—і школу і книжку, а Холмські Українці і під руською державою підупали без сього. А Євлогій з иньшими заходив ся щоб Холмщину від Польщі відділити, щоб не польщилася. Відділити її правильно було б, бо то земля українська, а не польська, тільки—що то Холмщині pomoже, як і далі Українцям не буде спромоги просвіщати ся? Як Польняки й иньші народи матимуть польську мову в школі, в суді, і в церкві, а Українцєви все зась буде до своєї рідної? А все за те тільки, що його мова до руської близька, подібна!

Українці і Білоруси руським найблизші, як рідні брати. Своїми творами збогатили вони руське письменство. Своєю працею і кровію піднесли вони Російську державу. З того часу вона й стала велика, сильна і дужа, як Українці до неї приєднали ся,—не з примусу, не силою, а своєю волею. То за те, що вони найрідніші — мали б бути послідні? Не мали б мати сього, що матимуть иньші, чужі? То була б правда!

Вже в 1905 р. комітет міністрів признав, що український народ з злиднів і темноти своєї не може піднести ся через заборони та перешкоди українській мові. А тепер знову на ново треба то кождому твердити? Українська мова—не мова кажуть; до руської подібна, кажуть. Подібна, та не та,—одмінна і ріжна від руської. І руський судя дуже часто Українця в суді не розуміє, а українським дітям від учення в

Державна історична

БІБЛІОТЕКА УРСР

НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ

299902

руській школі не наука, а мука. А що українська мова „наріче“ тільки, що вона мужича мова — як деякі кажуть, то що з того? Одні кажуть, що мужича, що наріче, а другі, котрі тямущі, кажуть, що мова правдива. На ній в Галичині в гімназіях і в університетах давно вчать всякої науки, не тільки що в народній школі. Та нехай яка там есть така есть, а коли нею говорять десятки мільонів українського народу в Росії, то треба, щоб тою мовою і вчили в школі, і щоб в суді нею можна було розмовляти ся, чи прошеніє написати, щоб селянинові не тратити ся останнею копійкою на адвоката.

Коли ж то порозумнішають люде та таку просту справу второпують!



НЕ ПОЗВОЛЯТИ!



озійшла ся звістка, що в комісії думській, яка займає ся справами народної освіти, укладаючи проект закона про школи „інородчеські“, таки не пропустили української мови. Київський депутат добивав ся, щоб у школах на Україні по українському учено, коли між иньшими інородцями мають учити дітей їх рідною мовою. Але більшість членів комісії на те не пристала. Ухвалила, щоб рідною мовою вчили в губерніях балтійських і польських: щоб польською вчили між Поляками, латишською між Латишами, естонською між Естами. Потім згодили ся розтягнути се на губернії литовські. Праві підтримали жадання, щоб і в школах між людністю магометанською вчили їх рідною мовою: між Татарами по татарському, між Кіргізами по кіргізькому, між Черкесами або Чеченцями по черкеському або чеченському. Підтримали й домагання представника жидівського, щоб по жидівському вчили в школах для жидівських дітей „въ чертѣ осѣдлости“, себто в тих губерніях, де Жидам дозволено пробувати. Кажали, що зробили се вони на сміх, щоб показати, до якої недорічності доводить правило про рідну мову в школі. Але Українцям і на сміх не схотіли дозволити. Поляки і Литовці, Латиші й Естонці, Татари й

Кіргізи, Жиди й Армяне нехай мають свою школу, нехай їх діти вчать ся рідною мовою. А Українцям та Білорусам того не дозволяти! Нехай далі морочать ся з незрозумілою мовою руською. Нехай далі тратять марно роки шкільної науки й виходять в життє темним сліпцями, без знання, без освіти. Нехай нидіють в біді й темноті. Думським депутатам про се байдуже.

Правда, справа в комісії ще не скінчила ся, пішла ще в повну Думу. Та по тім, що в комісії, не можна було і від повної Думи сподівати ся багато ліпшого. Знову почали говорити, що української мови нема, що єсть тільки оден руський народ і одна руська мова, дарма що п. найстарший міністр Столипін Українців оголосив за інородців.

А найгірше — покликували ся на те, що українські селяне самі не просять української школи. Посилали ся на ріжних земляків у Думі і на українських селян-депутатів, що українські селяне не просять і не хочуть української науки в школі.

І се, кажу, було найгірше.





КОЛИШНЯ ОСВІТА І ТЕПЕРІШНЯ ТЕМНОТА.



Буде тому двісті п'ятдесят літ з лишком, за гетьмана Богдана Хмельницького, переїздив через Україну Грек з Сирії Павел з міста Алепа. Він дуже докладно описав сю подорож свою і що він бачив на Україні. Його рідна країна Сирія пропадала тоді в темноті, біді й неволі під панованнем турецьким. Україна-ж саме тоді визволена була з-під польського пановання і жила по всій своїй волі. Вигнали панів, забрали їх землі, самі вибирали собі пошів, і учителів у школу, яких хотіли, собі присоглашали. Кажуть пани звичайно, що темні мужики не можуть самі собі порядку дати. Отже той Павло саме тому дивується, які гарні порядки тоді були на Україні: як роботящо і розумно хазяйнували люде, як дбали про бідних, калік і сиріт, як старалися про освіту. Дуже дивно було йому бачити що тут усі діти письменні, навіть дівчатка, навіть сирітки—„вчать їх“, каже, „а не дають волочити ся без діла“.

В кождім селі була звичайно школа, старали ся про неї самі селяне, ніхто до неї не мішав ся. Вчили в такій школі мовою своєю, українською, а хоч не мудрі були ті учителі, про те було письменних більше ніж тепер. Український нарід, як порівняти його до московського приміром,—був тоді далеко розумнійший, освіченіший, проворнійший. З України потім ціле столітє виходили на Московщину люде, що тут заводили школи, бібліотеки, вчили, писали і друкували. Довгий час всі вищі духовні в Московщині були з Українців, бо своїх учених там не було. Довгі часи Московщина жила українською наукою, поки своєї нарешті не розвела, працею та заходами тихже українських учених.

Так було двісті літ тому. А тепер? Тепер навпаки. Тепер український народ задні пасе. Письмених на Україні, так гуртом узавши, буде чи не удвоє менше як у московських сторонах. Україна стала одною з найтемнійших сторін. Книжок, газет між народом розходить ся незвичайно мало. Люде не мають понятя ні про що. Подивити ся по всяких заводах, чи торговлях, чи по школах та урядах — більше там Руські, Поляки, Німці, Французи всяку справу ведуть, а наш чоловік на чорній роботі, бо невчений. Край багатий, родючий, дозвільний, а люде ледви живуть, в біді та темноті, та тільки що про переселення думають.

За сі двісті п'ятдесят літ иньші краї поправили ся, покращали, просвітили ся й збогатили ся так що й не сказати. А наш край, наш народ зостав ся трохи не з тим що був, або й ще назад пішов. Зостав ся темним гречкосієм, наймитом чорноробчим.

Таке з ним зробила панщина, наново на нього накинене. Людей від усяких справ відсунено, так що нічим не могли порядкувати: мовчи, не розсуждай, що прикажуть—сповняй. До того темнота, не було освіти. Шкіл мало, а вчать непонятно, мовою руською. Люде відбивали ся від своєї мови, а руської не могли навчити ся так добре, щоб нею орудувати і всякі руські книжки докладно розуміти; своєю ж українською мовою привчали їх гидувати, — мовляв се мова мужицька, до науки не здатна. Та й українських книжок ані газет не можна було друкувати, ані тримати. І так не маючи своєї освіти народньої, народ наш за сей час стемнів, збіднів, самий останій став, хоч не обділила його природа ані розумом, ани понятєм.

Треба з того поправляти ся; треба думати, щоб не пропасти. Кріпацтво скасовано, от уже п'ятдесят літ. По маленьку поширюєть ся самопорядкування, більше права селянин має. Треба з того користувати ся, та й дальшого поширення доходити. Стало вільніше закладати товариства селянські та робітничі, крамниці, бібліотеки—і з того треба користувати ся та їх поширювати. Стало можна видавати українську газету й книжку. Треба добивати ся того, щоб по школах у нас учено по українськи: треба про се скрізь і всякому нагадувати, бо инакше школа нічого не може освіті нашій. Треба горнути ся до свого українського, заохочувати до нього, поширювати його всякими способами. Бо инакше як на своїй народній українській основі не стане наш народ просвіченим, не вийде з теперішньої темноти, злиднів і пониження. Се вірно! Всі иньші народи, які дійшли добробуту, освіти, доброго ладу, дішли тільки завдяки тому, що

мали просвіту на своїй рідній мові. От багато говорить ся про малесенький народ финський—як він вилюднів за сто літ завдяки самопорядкуванню та своєрідній освіті й культурі. І наш нарід не иньшою дорогою вибеть ся з теперішніх злиднів як тільки тримаючи ся свого, поширюючи освіту на рідній мові, а з освітою доходитиме і всякого ладу і права.

Воно й тепер таки слідно, що поправляється на краще, де люде беруть ся до української книжки та газети. Нехай би тільки ширили ся українські книжки й газети по всіх усюдах, аби скрізь коло того тямущі люде заходили ся.



ЗА УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ.



и в Росії добиваємо ся народньої української школи, щоб у ній українських дітей учили українською мовою. А в Україні заграничній, в Галиччині, Українці добивають ся вже українського університету, щоб Українці мали свою особну найвищу школу, де б усі науки викладали ся українською мовою і українськими професорами; хочуть, щоб всякі наукові потреби українського громадянства задовольняли ся українською наукою,—щоб українство жило своїм власним і повним життям.

Се діло важне, і кілька літ тому, як у Росії вносило ся на свободу і розвиток, тоді і на російській Україні підняло ся питання про український університет, або принаймні про викладання українською мовою деяких предметів з українства (української мови, письменства, історії, права). По деяких університетах (в Одесі, в Харкові) де-котрі професори вчили були викладати по українському, а в Державній Думі українські депутати приготували ся поставити проект закону, аби по тих університетах, що на Україні, заведено кафедри українські—щоб науки про Україну викладали ся мовою українською. Та потім пішло все назад, виклади українські по універси-

прибула против попереднього року 41 школа; польських було 2667, прибуло 92; німецьких 25—стільки як і торік; між українськими школами не було учення в тім році через недостачу учителя або поміщення в 91 школі, в польських—в 99.

В Галиччині Поляків, рахуючи разом з Жидами (котрих при переписах рахують до Поляків), більше ніж Українців: по переписи 1900 р. нараховано в цілій Галиччині 3 міл. 80 тыс., а Поляків разом з Жидами 3 міл. 982 тис.; наравду Українців буде трохи більше ніж Поляків. Виходило б, ніби школи як не зовсім добре, то всеж-таки досить справедливо розділені між Українцями і Поляками, — що нема кривди Українцям. Кривда одначе есть на ділі, тільки її замовчує справоздання. Перше те, що школи з українською мовою всі низшого типа, звичайно однокласні: шкіл народніх трохкласних, чотирохкласних і вищих нема українських, тільки польські. Є українські гімназії, є многокласні школи при учительських семінаріях, але тут говоримо про народні школи. Отсе перша кривда — що польське начальство не попускає многокласних українських шкіл: як хоче котре село многокласну школу мати, то начальство радить громаді українську школу на польську обернути, і взагалі до того всякими способами призводить, щоб було більше польських шкіл, а українських менше. Друге те, що в українські школи назначають таких учителів або учительок Поляків та Польок, що не вміють гарзд по українському, і вони не можуть добре вчити в українських школах. Трете — що начальство й інспектори шкільні кажуть учителям дужче налягати в українських школах на польську мову—щоб діти вміли

правильно говорити й писати по польському. Властиво польська мова має бути необовязкова в українських школах—тільки для тих дітей що самі схочуть; тим часом учать всіх, і дуже багато на неї часу тратять та не встигають добре навчити иньшої науки. Було б краще, яки би вчили німецької мови—державної (государственной), котрої потрібно і в війську (в салдатах) і як дитина піде до вищої школи, то мусить з неї здавати екзамен.

Правда, і з тим всім таки українським дітям краще в галицьких школах як у нас. Діти селянські в Галиччині вчать ся здебільшого таки по українських школах, вчать їх всього з українських книжок, толкують все мовою українською, для дитини зрозумілою, і їм там лекше вчити ся. Але по законам австрійським кожному народови мусить бути дана спротога, щоб діти його могли всякої освіти доходити своєю рідною мовою, а не мусіли вчити ся другої мови. Українці заселяють Східню Галиччину, і є їх тут далеко більше ніж Поляків*),—Українцям тут мусить бути дана всяка спротога просвіщати ся на своїй рідній мови, по австрійським законам. Так міркують галицькі Українці і добивають ся, щоб раду шкільну розділено: щоб осібна була українська шкільна рада для українських шкіл, а осібна польська рада для польських шкіл. Се для того, щоб польських учителів не назначали в українські школи, щоб не робили перешкод українській школі. Не нагинали українські громади заводити у себе польські школи, і таке иньше.

*) По казьонній переписи 1900 р. було в Східній Галиччині 3 мил. Українців, а 1 мил. Поляків, а на ділі було Українців більше, а Поляків менше.

Що року галицькі Українці зводять і в парламенті (державній думі) і в галицькім соймі велику боротьбу за те, щоб українських шкіл народніх і вищих (учительських семінарій, гімназій й иньших) було більше, а окрім того закладають з складаних грошей школи приватні (частні), пригтовительні курси для дітей, що кінчають школи сільські і хочуть іти до гімназій.

Бо порозуміли галицькі Українці, яке велике діло, щоб народ мав школу добру на своїй рідній мові—без сього не може бути він просвіченим, заможним, щасливим. І через се завзято борють ся за школу і просвіту на своїй рідній, українській мові.



ШКІЛЬНА СПРАВА В ГАЛИЧИНІ.



а кождий рік галицька „рада шкільна краєва“, себто шкільний совіт, що завідує народніми і середніми школами Галиччини (гімназіями, семінаріями учительськими, реальними школами і и.) видає своє справозданне (отчеть) і дає змогу придивити ся до шкільного діла Галиччини хоч по часті. Кажу не зовсім, а тільки по часті — тому що се справозданне не всі сторони шкільного життя освітлює однаково, а де-які навіть умисно зоставляє в тіни, а то ті саме, за які йде найзавзятіша боротьба в Галиччині між Українцями і Поляками. Як вся адміністрація (казьонна управа) так і власть над школами в Галиччині лежить у польських руках і в польську сторону вона все гне, та навмисно закриває такі сторони, де се виходить на верх. І в справозданню ради шкільної про всяку всячину можна довідати ся, тільки не про те, як користується школи і які вигоди має в ній народність українська, а які народність польська.

І так що до народніх шкіл довідуємо ся з нового справоздання, що в цілій Галиччині (разом у Східній, де живе більше Українців, і в Західній, де живе більше Поляків) було в 1908 р. всього казьонних шкіл українських, де дітей учать по українськи, 2343,

татах заборонено, депутатів українських в Думі не стало. Де вже думати про університетські науки! Колиб по українському вчили в школах самих початкових народніх, де вчать ся діти що по руському не вміють. Тай того не хочуть позволити...

А Українці закордонні, котрі народні школи українські здавна мають, а новішими часами добились і українських гімназій, добивають ся теперь українського університету: щоб у Львові був особний український університет.

Теперішній університет львівський більше польський ніж український. Властиво мав бути чисто український, бо Поляки мають свій університет у Кракові, в польській частині Галиччини. Тільки тоді як про се діло йшло, в 1860-х роках, Українці галицькі ледви починали ворухити ся після вікового упадку; вчених людей між ними було обмаль, окрім священників майже нікого. Тому в Кракові університет цілий зроблено польський (перед тим і в Кракові і у Львові, як і скрізь по Австрії вчено мовою державною, німецькою, як у Росії російскою), а у Львові тільки сказано вчити українською мовою кілька наук, котрі здавали ся найпотрібніші. А Поляки, котрі тим часом велику силу взяли в Австрії, згодом так справу повернули, що позволено у львівському університеті викладати як котрий професор собі хоче—чи по українському чи по польському. Тоді стали вони проводити на всі місця в університеті своїх Поляків, і в 1870-х роках уже й не було сливе професорів Українців—окрім тих кількох українських наук, що ще давнійше було заведено. Так захопивши університет Поляки Українців на професорські місця

те пускали і добивали ся, щоб правительство признало університет за польський. Тоді Українці стали домогатися, щоб їм założено особний університет у Львові. Посилали ся на те, що по австрійським основним законам кождий народ, що в Австрії живе, повинен мати всякі школи, так щоб можна була вчити на своїй мові, не потребуючи вчити ся другої мови. Отже добивали ся по тому закону, щоб у Східній Галичині були українські гімназії скрізь, а у Львові український університет. Бо то наш край і нашого народу там більше понад усякий иньший.

Про університет така боротьба дуже завзята ішла вже тому більше як десять літ. Студенти українські бунтували ся, професори українські подавали заяви і прошення до правительства, на вічах люди домогали ся університету, депутати добивали ся парламенті. Та Поляки, маючи велику силу, спротивлялися тому, бо не хочуть, щоб Українці на свої ноги стали, свою освіту і науку мали. І так правительство, слухаючи Поляків, все не зважало ся дати дозвіл і гроші на заснованне особного українського університету. Та мабуть не далекий той час, коли таки згодить ся*), бо дуже Українці напиралось — завзяли ся за свій університет дуже, і не заспокояться, поки свого не здобудуть.

*) Перед війною таки дав цісар на те свою згоду.

ПРОМОВИЛІ.



тїшно прийняло українське громадянство звістку, що в селі Теслугові Дубенського повіту (на Волини) селяне на волостному сході постановили просити, щоб у їх волости замість теперішніх церковних шкіл одкрили школи з українською мовою, де-б дїтей учили по українському.

Потім і на повітовому зїзді в Дубні се-ж бажання своє чи прошення Теслугівські селяне поновили.

Здаєть ся не велика річ, і чого-б тут тїшити ся з того Українцям по цілій Україні та похваляти Теслугівців? Бо-ж відома річ, що тямущі селяне й по иньших сторонах та селах розуміють, що наука українською мовою в сїльській школі ішла б далеко лекше і спорнійше, дїти і читати та писати наувчували ся б скоріше, і всяку науку переймали-б краще, та й руську мову затямили-б певнійше, як би їх наувчувано мовою зрозумілою, у раїнською. Книжка, ґазета, учебник, наука шкільна все се для селян повинно бути по українському, щоб було зрозуміле і дїло своє сповняло. Се, кажу, тямущі селяне розуміють скрізь. Нераз опитувано селян про се і здебільшого селяне, котрі тільки не одцурали ся свого життя селянського, однодушно кажуть, що треба їм української науки, української книжки, української школи. Але що-ж? на-

чальство їх про те не питає, а вони мовчать, самі не кажуть, чого хочуть, чого їм треба, щоб вийти з теперішньої темноти та злиднів. А різні люди тому й раді. Як тільки мова зайде про те, щоб селянам дати школу українську—зараз вони в одну душу заводять: „Селяне“ кажуть, „мовчать“; „селяне того не просять“: „селяне з руської школи і науки вдоволені, української не хочуть“. А от якби таких Теслугівців на Україні було більше, було-б инакше. Не говорили-б за наших селян різні панки, що будім то селяне української мови не хочуть, і їм не треба її.

Воно хоч і кажуть, що слово то срібло, а мовчанка золото, одначе се не завсіди буває правда. Не дурно і так кажуть: теля не реве, корова не чує. Поки селяне самі про свої потреби і бажання не говорять, хто буде за них одгадувати?



ЗА СЛОВА І БУКВИ.



нас не весело. Ще в свіжій пам'яті стоять утрати стількох користних робітників на ниві українського життя, закриті „Просвіт“, різні кари на українське слово, на українські газети, провал закона про навчання українською мовою в народніх школах, а в закордонній Україні кривава боротьба за університет, справа катування українських дітей по школах за українську мову і не чувані бурі в галицькім соймі.

Але там—се бурі народні; там борять ся проти недолі, там виступають всім народом для здобути кращих порядків життя, кращих законів. Там зараз на кожду кривду відповідає ціле громадянство — від послів парламентських чи соймових почавши і до селянських віч і зборів. В кожній хвилі нарід, селяне обзивають ся до своїх провідників і представників, то покликаючи їх, аби пильнували справи народньої, то заявляючи свою однодушність з ними. Люде рвуть ся до праці, до боротьби, щоб забезпечити краще життя своїй землі, своєму народови, і надія на кращу будучину України вітає над ними. У нас же — понура мовчанка, тиша і знеохочення, немов навколо безпідійно хорої людини. Мовчить наш нарід, мовчать його представники в Думі, немов серед порожньої пустки

дунають голоси, що підіймають ся за право нашого народу. ¹⁾ Де-не-де, зрідка, тихо і несміливо пролунає селянський голос за своєю мовою, за своєю школою, за правом вільного розвитку народнього. Сі одинокі голоси никнуть, і вороги нашого народнього кита нахабно кричать, що наші жадання—се наші видумки, що їх видумує кілька людей, а селянство українське не хоче української книжки і газети; не бажає, щоб дітей українських по школах вчили рідною українською мовою; не хоче того, аби в церкві, чи в суді, чи в уряді (присутствії) були люде, які могли б розмовити ся з ними краунською мовою і відповісти йому тою ж рідною, зрозумілою для нього мовою.

Так відзивав ся недавно в думі г-р. Бобрінський на слова київського депутата, коли той домагав ся, щоб у народніх школах на Україні вчили мовою українською. Щоб збити його слова, Бобрінський показував, що багато є Українців у Думі, а не домагають ся української школи. Так відзивали ся і перед ним і інші пани, як здійснювала ся мова про українське слово. Говорили, що українські селяне не приймають нинішніх українських книжок і як швидче хочуть спекати ся своєї української мови та набрати ся панської. Але кождий розумів, що таке говорять вороги українського життя, українського слова, і так і приймав се. Та доводить ся часом почути подібну мову вже ніби то й не від ворогів, а від людей, які вважають себе прихильниками українського слова і самі, мовляв, хочуть працювати для розвою українського життя.

¹⁾ Як відмінило се се! і нарід наш почав гомоніти добре!

Страх ніби то вони щирі до українства і до українського слова, тільки, бачите, не приймає їх душа теперішньої мови української, якою в українських книжках і Газетах пишуть: не шевченківська се мова, а їм треба, щоб і книжка про годование телят, і фізика, і підручник діловодства в товариських крамницях—все не инакше було писане як мовою Котляревського, Квітки або Шевченка. Иньший знову конче хоче, щоб такою мовою писали, як у його строках, на його хуторі говорять. І знов найчастіше посилають ся на селян: мовляв не за себе кажуть, але от селяне сих книжок і Газет не приймуть, бо не зносять теперішньої мови або правописи, котрою вони друкують ся. Одні бідкають ся, що селяне, привикши в школі читати з *ъ* і *ы*, не втнуть теперішніх книжок без сих букв, і радять писати давнішою казлонною правописею. Иньші знов остерігають від галицької правописи: що селяне наші не знесуть книжок таких, де ся пишеть ся осібно. Треті знов вишукують різні „незрозумілі для селян“ слова якби селянин, мовляв, не може знести і тих книжок не прийме. І так збивають та відстрашають людей, та сїють неохоту і розтіч між Українцями. Не тільки якісь темні писачки, а й такі Газети, що хочуть не переді українського життя стояти,—і ті замість дбати про поширення розумних, правдивих гадок, частіше займають ся найстараннійше отакими баламуцтвами правописними та язовиковими, отими усобицями зя с та ї, та й ще удають, ніби вони за селян се так говорять:

А се все неправда ніби, селяне вважають та дуже на те, чи *і* чи *ї* пишеть ся, і чи *ся* стоїть при слові чи окремо. Два роки видавали ми „Село“ умисно

правописею посередньою між тою, яка уживається в українських газетах в Росії, і тою якою пишуть в Галичині в школах і в усяких виданнях (тою ж правописею друкують ся видання наукових товариств українських у Львові і в Києві і наш найбільший і найстарший журнал Літературно-Науковий Вістник); а календар „Села“ на р. 1911 надрукований був правописею галицькою—такою як от ця стаття написана. Робилось се умисно, аби читачі не привязували ся ліпо до якоїсь одної правописи, розбирали ся в усяких, і справді читачі на тім не спотикали ся. Були а сі роки передплатники селяне і в Полтавщині і на Поділю, і в Херсонщині і на Полісся, було багато листів від них: часом дякують, часом просять про те те написати, часом на щось показують,—але не було таких, щоб жаліли ся, що не так в газеті пишуть, як у їх селі говорять, або не так виписують, як небудь слово, як вони привикли. І се діло зрозуміле. Селяне не діти, щоб бавити ся якимись крапками над *i*, або тим як писати *жите* чи *життя*. До часописи української чи до книжки беруть ся селяне найрозумніші, котрі хоч до високих шкіл не ходили, але всяке діло потраплять зрозуміти не гірше від якого пана з Гудзиками. І вони дуже добре знають, що як нема двох лиць людських зовсім однаких, так і мов: кождий чоловік говорить хоч трошки ідмінно від иньшого, село від села; а як слова неоднаково вимовляють ся, неоднаково й пишуть ся. Книжки й газети виходять для цілої України і не можуть потрапляти під те, як говорять в тім чи иньім селі чи околиці. Не можуть і писати мовою Левченка та Котляревського про кооперацію чи хо-

роби худобячі, бо ні Шевченко ні Котляревський про те не писали; та й мова не стоїть на однім місці: за п'ятдесят або сто літ і в мові як в житті настануть великі зміни. А вже зовсім марна річ сварити ся про те чи писати *здається* чи *здаєть ся*, *з'явивсь* чи *з'явивсь*, *пять*, *п'ять* чи *п'ять*, *нє* чи *ніс*. Як бачу у нас була одна школа українська, вона б усіх привчила до одного; а тепер ті що в російських школах позивкали до російського письма, звикли бачити ся разом з словом, а в інших словянських мовах пишуть особно, і коли в галицьких школах і книгах такий звичай повів ся, чому б цурати ся такого писання? А в кождім разі нема чого спорити ся кидати книжками через те, що там не так ся пише ся або що—та ще й на селян посилати ся.

Ми за сі два роки набрали міцного переконання, що селяне наші далеко розумвійші, ніж про них різні пани думають. Вони тямлять, що справа нашої родної освіти, народнього добробуту, розвитку нашої родної—справа занадто велика і важка, аби спиняти її теревеннями про слова і буви. Ми певні в тім. Але добре б було, щоб селянство наше не вістало ся мовчазним свідком того, що за них і про них правлять різні пани. Треба, щоб воно голосно відзивало ся, коли за нього говорять таке, ніби то воно не бажає собі української школи, української освіти, не любить українського слова, української книжки або що воно оглядаєть ся в них за мовою свого хутора, чи за якимись привичними буквами. І треба, щоб селянство наше самим ділом показувало, наскільки цінить українське слово, українську книжку, українську газету.



ВЕЛИКДЕНЬ.



еликдень — світле і радісне свято життя!
За давніх часів, коли не було теперішньої християнської віри, люди справляли свято весни. Раділи, що тепло, сонце, жите знов бере гору над холодом, зимою, смертю. Ім здавало ся, що то знову вертає на землю якесь божество життя, урожаю, радості, що було десь у неволі, у злої чарівниці зими, а та панувала без нього і нищила все живе — чоловіка, звіря і рослину, сїяла пітьму, холод і поталу. І раділи, що знов воскресє природа, і жите та радість беруть гору над смертю і смутком. І справляли гри, танки, співали і веселили ся — як ще й досі справляють ся й у нас на Україні ріжні гри та забав на великодніх святах.

Потім прийшла християнська віра, і на час тих весняних свят положила свято воскресення Христового, побіди життя над гріхом і смертю, довершеної любовю до чоловіка, що гору взяла над муками і смертю

і визволила чоловіка з вічної тьми, смутку і неволі. І покликала весь світ хрещений веселити ся в той час, — богатих, і бідних, сильних і убогих, праведних грішних, на пам'ять перемоги над смертю людською, довершеної любов'ю до людей. „Де твоє, смерте, жало? де твоя, аде, перемога?“ Де вона перед силою любові людської, що наступає на смерть, не жахається її смерті, її страху смерті.

І ми веселимось. Веселимось перемогою любові вселюдської над вселюдською смертю і перемогою життя нашого народного над темнотою і смертю, страхом і неволею. Ця перемога тяжко здобута любов'ю великою до свого народу, що не повірила ворожим голосом, які вішували йому смерть неминучу, і не побоялася зненависті, кари і муки, розвіяла ті мороки смерті й неволі, що були обсіли наш народ.

Сто літ тому всі думали, що наш народ вже доживає останні дні і замире дуже скоро і неминучо. Чоловік, що надрукував першу граматику народної української мови, толкував се тим, що треба записати сю півсмертну мову, поки вона зовсім не вигибла. Бо як би, здавалося, могла б вона жити, коли її відпурнали всі премудрі і сильні, начальства і влади, і зістала ся вона в устах самого убогого селянина? А вона з того часу не вмерла, а розвинула ся пишню, напрочуд, викохана любов'ю до свого народу темного і убогого, до своєї землиці рідної.

Перемогла та любов убожество і страх і відігнала смерть від нашого народу. Живе він і жити буде во віки.

РОСИЙСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ.



іжні люде українству ворожі часто балакають пусте, ніби то української мови нема, її видумують тільки деякі „сепаратисти“, себто такі, мовляв, що хочуть Україну від Росії відділити. Інші знов складають на Поляків, немов би то Поляки українство на злість Руським видумали. Інші кажуть таке на Австрію, що вона підтримує Українців против Росії; інші на Германію, на Прусаків, що то вони спомогають український рух. Ріжно брешуть, не вважаючи на те, що пани польські перші в Росії почали доносити на Українців, що вони бунтують селян, і за кордоном наші брати Українці з Поляками ведуть найтяжшу боротьбу, а австрійське правительство здавна тримає з Поляками, і з ним теж Українці-Галичане борюкають ся тяжко. А від Прусаків тільки всього тої помочи, що туди йдуть люде з Галичини на заробітки — кривавицею „пруські марки“ заробляють. Але брехуни брешуть; кажуть — брехати не ціном махати.

Та нехай брешуть; але супроти їх брехень цікаво послухати, що кажуть про українство самі люде руські учені і поважні. От недавно вийшла книжечка: „Императорская Академія Наукъ. Обь отмѣнѣ стѣсне-

ній малорусского печатного слова, Петербургъ, 1910 *). Тут надруковано те, що російська Академія Наук пегербурська відповіла в 1905 р. на запитання комітету міністрів, коли той почав радити над скасуванням заборон українського слова.

Комітет міністрів тоді сам міркував, що заборони видані на українське слово—щоб не друкувати українських книжок,—шкодять народови, тому що—як сказано там—сі заборони значно затрудняють розповсюдження користних відомостей серед людности малоруської (української значить). Такі відомости могли б ширити ся через видавання книг мовою зрозумілою для селян, а так заборони не дають селянству підняти ся над теперішнім низьким рівнем культурним—не дають вийти з теперішньої темноти, значить. Щоб єю справу як найкраще збагнути, порішив комітет міністрів вдати ся ще за відомостями до університетів у Києві і Харькові, до київського генерал-губернатора, і до російської академії наук у Петербурзі. Всі вони відозвали ся, що вважають заборону українського слова шкідливою і нерозумною і подали голос за те, щоб заборони ті зняти. Так сказала і академія наук. Вона зложила особну комісію з семи членів академії, з різних наук і з різних народностей, а найбільше з самих руських. Комісія широко виложила свої гадки про початки і розвій української мови, про українське письменство, про заборони, які на нього видапо, і що з тих заборон вийшла одна шкода не тільки для Українців, але для цілої держави, і з того виводила вона, що ті заборони треба зняти і дати Українцям

*) Коштує 25 коп., продаєть ся у всіх українських книгарнях.

повну свободу і спроможність розвивати своє письменство, науку і штуку (искусство), своє жите громадське. Академія згодила ся з гадками комісії й переслала записку комітетови міністрів, від себе додавши, що вона вважає потрібним, аби Українці мали таку ж можливість на уживання своєї мови як і Великороси—„малорусское население должно имѣть такое же право, какъ и великорусское, говорить публично и печатать на родномъ своемъ языкѣ“.

Сі гадки академії мають велику вагу і по нинішній день, коли заборони з українського слова знято новим законом про друкування (що видано 1906 р.). Академії наук існують по всіх краях, аби в них збирали ся найученійші люде, розвивали науку і в усяких справах наукових могли дати певну, основну, поважну гадку. Російська академія, заснована двісті літ тому назад царем Петром, складається з найбільших учених руських, які затверджують ся на своїх урядах правительством, мають від нього платню, щоб займали ся науковими справами; Українців між нима нема. Тому то, кажу, голос академії має особливу вагу, коли вона уступає ся за українством.

Признає вона, що українська мова єсть, що се мова осібна від руської, або правильніше сказати—великоруської. Каже, що її ніхто не видумав, а вона існує так само віковічно як і великоруська, і спияювати Українців, та не давати їм змоги розвивати своє письменство, освіту й науку не тільки не справедливо, але й для самого народу руського і Російської держави шкідливо. І тут уже ніхто не може сказати, що се видумують самі Українці або їх приятелі. Члени академії самим російським прави-

тельством потверджені і на руській службі состоять, від українства далекі, люде учені й всіми поважані— вони видко не з приязни, не по свойству чи кумівству, а по правді сущій кажуть, так як з діла самого виходить. Тим то добре, що ту записку академії 1905 р. пущено в світ. Вона в 1905 р. була видрукована для членів академії тільки, та для начальства і в світ не пішла; був, правда, тодіж виданий український переклад її, але тепер вона сама, за дозволом академії, випущена в світ, і своїми доказами замикає роти всім, хто видумує різні нісенитниці на Українців і українську мову.

От ми й придивимо ся тому, що каже академія про українську мову і мову великоруську та як вона збиває гадки тих, які кажуть, ніби то мови української нема, а есть тільки якась говірка, а мова одна— руська.



МОВА УКРАЇНСЬКА І РУСЬКА.



ереглядаючи справу українську на запитання комітету міністрів, Академія Наук, головню уважала на два питання, тому що про се говорить ся часто невірпо і баламутно:

Перше—чи правда, що українська мова якась нова вигадка Українців?

Друге—чи правда, що руська мова, котрою вчать у Росії, се мова спільна і Великоросам і Українцям, „общеруська“ як то кажуть, має служити за рідну мову їм обом однаково, і нема через те, мовляв, причини, щоб Українці розвивали свою українську мову, нею писали, друкували, учили?

Отже насамперед пригадують на се, що українська мова не повина. В найдавніших писаних книгах, які тільки маємо — з XI віку, тому 800 літ і більше, як Ярославів сини в Києві панували, вже добре видно, що не однакова була мова на Україні і в великоруських північних сторонах. Писали тоді книжньою, словянською мовою, домішуючи з народнього говору, і видно, що иньший він був в українських сторонах, иньший у великоруських. З часом та народня мова все більше відміняла ся, кожда в свій бік, і все менше ставала схожа між собою, і так виро-

била ся теперішня українська мова і теперішня великоруська, що инакше зветь ся руською, московською, або кацапською. Українська мова такаж стара споконвічна як і великоруська.

В найстарших часах ті дві мови не тільки були близші між собою, але і до тої книжної мови, якою тоді писано. Вона була досить близька і зрозуміла народови чи в Києві чи в Новгороді, і народня мова і там і тут не так далеко ще від неї відбігала, як потім. Але де далі, народня мова все більше відбігала від сеї книжної мови, кожда в свій бік. Книжня мова силкувала ся держати ся вірно своїх старих церковних взірців, а народня відміняла ся. І так великоруська мова народня все більше ріжнилася і від народньої мови і від своєї книжної, яка уживала ся у тих сторонах. Через те книжня мова ставала все менше зрозумілою для народу. Ся стара книжня мова зістала ся в церковнім уживанню (мова церковна, словянська); в письменстві ж призначенім для народу та всякім діловодстві, для зрозумілості, починають писати мовою зближеною до народньої, на Україні до української, в Великоруських сторонах—до великоруської.

На Україні така нова українська книжня мова починає свідомо ширити ся в XVI віці, в Великоруси так само, і ще скоріше. Правда, і тут і там учені люде (з духовних особливо) довго тягли до старої церковної мови та вважали, що тільки нею годить ся писати про поважні річи. Та живе жите все таки брало перевагу над мертвою церковною мовою, народня мова входила все більше в книжне уживання, і заносило ся на те, що поруч старої церковної мови розвинуть ся дві живі народні літературні (письменські) мови—

одна великоруська, друга українська. Так воно бі сталося напевно, і не було б ніяких теперішніх суперечок, чи бути українській мові, чи ні. Та зайшли перешкоди, які припинили розвій літературної, письменської української мови.

Доля неоднаково служила мові українській і мові великоруській. Великоруській було легше. Великороси мали свою державу, мали повну змогу розвивати свою мову і письменство. Українці жили під Польщею і було їм з тим далеко тяжше. Але ще тісніш стало українській мові, як українську церкву піддано московському патріархові, після того як Україна зєднала ся з Московією. Московське духовенство завело цензуру над українськими книжками, а далі від царя Петра почали ся заборони—заборонено друкувати книжки українською мовою, а в школах українських почали заводити великоруську мову. Так ото саме тоді як великоруська мова, за царя Петра, стала входити все в ширше уживання письменське, літературне, шкільне, а стара церковна мова зіставала ся в уживанню тільки церковнім,—разом з тим припинено розвій книжної української мови. Заводжувано всякі російські порядки на Україні, і з ними великоруська мова стала все більше поширювати ся на Україні, а книжня українська мова мусіла завмерати.

Правда, не вигасла в Українцях любов до своєї мови. Супроти нової книжної мови, яка заводила ся на Україні, а була, як бачимо з того, зовсім не „общерусскою“, а книжною великоруською,—Українці далі розвивають свою народню мову. Складають нею вірші, пісні, комедійки; але в світ то не виходило, не друкувало ся. Тільки з кінцем XVIII в. стали появляти ся

перші друковані книжки українською мовою. Але виходило їх мало. Коли ж з 1850-х років українське письменство стало ставати на ноги, начальство задумало силою стримати його розвій, щоб великоруська мова панувала. Так 1863 р. видано першу заборону на українські книжки, а 1876 р. вийшов указ, що майже заборонив зовсім українську мову, і був скасований тільки р. 1906.

Академія наук в своїй відповіді супроти тих заборон стверджує:

Що так звана общеруська мова не спільна мова Великорусів і Українців, а мова великоруська (с. 26).

Що поруч із нею зовсім „законно и естественно“ з давен-давна розвивала ся літературна українська мова (с. 28).

Що великоруська літературна мова не могла вдоволити Українців і не вважаючи на заборони українська літературна мова розвивала ся далі (с. 29 і 42).

Що всі заборони української мови тільки шкодили народови, його освіті і розвоєви (с. 40).

Велико важать сї виводи російських учених против всяких видумок на українське слово і українство. Сміло можна посилати ся на них, коли приходить ся спорити ся з сими видумками.



МОВА ПАНСЬКА І МУЖИЦЬКА.



Оли заходить мова про учення дітей українською мовою, люде, котрі тому противлять ся, часто посиляють ся на наших селян. Кажуть, мовляв, наші селяне самі не хочуть того, щоб їх дітей учили українською мовою, а хочуть мови руської. В тім є трохи правди, а більше неправди.

Трохи правди є такої, що справді часом можна почути щось подібне від селянина такого, котрий не розчовпав гаразд, в чім діло, або такого, що притьмом хоче одрізнити ся „од мужиків“, бо вже собі пузо наростив мужицькою працею. Але на одного такого знайдеть ся десять або двадцять таких, які розміркувавши в чім діло, таки скажуть не вагаючи ся, що треба, аби дітей учено по українському. І через те я й кажу: далеко більше неправди ніж правди в таких словах, немовби то самі селяне не хочуть української науки в школі. Нераз уже і роблено такі спроби в різних місцях і в різних часах: розсилено листки з запитаннями, або роспитувано селян, як вони про се думають. І виходило так, що дуже мало знаходило ся таких, які б казали, що треба дітей по селах наших учити по російському, а не по українському. А більшість усе казала, що треба українських дітей учити по українському.

Ті що не хочуть українського вчення, звичайно міркують так: українська мова мужицька мова, з нею нема нікуди ходу. Панських дітей будуть учити по панському, а мужицьких дітей по мужицькому, так панським дітям буде скрізь дорога, а мужицьким дітям нікуди. Тим і лякають часом наших селян деякі людці, що мовляв їм не треба слухати тих, хто каже, що дітей треба вчити по українському. А тим часом кажуть таке тільки з нерозуміння, або умисно дурять не-свідомих людей.

Хіба ж хто каже по українському вчити дітей на те, щоб по руському не вміли? Зовсім ні! По українському вчити треба на те, щоб діти науку ту лекше розуміли, краще і лекше навчалися всього, чого їх учать. Як би вчили по українському, з української книжки, та як учитель теж все толкував би по українському, так як діти говорять, тоді діти наші всякої річи моглиб скоро і легко навчитися—чи читати, чи писати, чи рахувати. І по руському розуміти і говорити, читати та писати навчалися б лекше: скорше і краще навчилися б, як би вчили їх, толкуючи все українською мовою. Руської мови, розуміється, треба вчити, се вже не раз ми казали. Вміючи добре по українському читати й писати, діти і по руському добре вмітимуть. Не будуть калічити як тепер, мішаючи на сміх українське з російським. І буде дитині такий всяка дорога відкрита, і наука їй дасться лекше, і буде та наука краща, міцніша. Бо буде у дитини основа: добре знання читання і писання на своїй мові. А як сеї основи не має, себ то не навчить ся добре і правильно по своєму читати й писати, то трудно навчити ся иньшої мови. Не то що сільські школярі,

а навіть ті Українці, що покінчили високі школи, звичайно не говорять добре по руському, коли не вміють добре своєї мови і не відріжняють її від великоруської; прирожденні Росіяне зараз пізнають такого по мові і посміхають ся з нього. А щож казати про сільського школяра?

Тепер по школах на Україні вчать по руському. І щож доброго? Яка з того селянській дитині користь і дорога? Гірше як тепер то вже певно не може бути. Мало діти навчають ся, а й те скоро забувають. Від свого відстають, бо їх навчають, що то мова мужицька, нікчемна. По російському не можуть навчитися добре. Читають і говорять по руському навгад: одно слово попаде, друге невпаде. Прочитає—не зрозуміє добре, або щось наздогад придумає. Скаже—тільки сміх людям.

От і набрав ся панської науки! Був мужиком, а тепер може в город між пани у дворники поступить. Тільки й дороги з панською мовою і наукою.

А тут же під боком наші брати—Українці в Галичині з тою мужицькою мовою всяку науку проходять. Чи в гімназії, чи в семінарії учительській, чи в університеті: вчать по українськи, українською мовою. І не шкодить то їм, що вона мовляв мова мужицька.

Чому ж не мало бути так і у нас?!



РОЗУМІЮТЬ.



уває часто, як зайде мова про те, що треба б у школі по українському вчити, або щоб у суді судії розуміли по українському і вміли розпитатись у селян про діло, або иньше таке, — то дуже часто на те різні панки до українства неприхильні починають казати, що се не потрібно.

Кажуть вони, що українські селяне нібито й по руському все дуже добре розуміють. Се мовляв одна мова — руська і українська, тоб то властива мова руська, а українська — оттак собі ка-зна що, говірка така, що люде неписьменні не вміють добре руською мовою балакати, то й калічать собі.

Отже добре написав не се недавно в петербурський газеті „Рѣчь“ наш письменник Модест Левицький, і там вияснив, яка то брехня і дурне балаканне, що ніби-то Українець не вчивши ся все розуміє по руському, а руський по українському. В українській мові є багато слів, яких нема зовсім у руській, і навпаки — є багато руських слів зовсім незрозумілих Українцєви. От наприклад українські слова: тиждень, рік, вага, злидні, гай, крам, хвиля, кут, хист, борошно, рушник, труна — самі звичайні українські слова, а їх в

руській мові нема, і їх Руський не розуміє, а таких слів є сотні й тисячі.

Потім є багато слів однакових або подібних, котрі зовсім що инше значать в українській, а що инше в російській мові. По нашому *ось* — от, а по російському вісь; по нашому *люлька*, що курять (трубка), по російському в ній дітей колишуть (колиска по нашому); по нашому *луна* — відгомін, а по російському місяць; по нашому *шар* — верства, поклад а по російському круга куля; по нашому *дурно* значить безплатно, безкористно, по російському лихо; по нашому *дивити ся* значить глядіти, по російському дивувати ся; по нашому *заноза* у ярмі, по російському — скалка, ях хто заскалить собі руку тріскою; по нашому *орати* землю, а по російському орати значить кричати; по нашому *рожа* се квітка, по російському значить пика; по нашому *питати* значить розпитуватм, по російському значить чоловіка на мук, на тортури брати. Богато таких слів.

Або знов є подібні, що теж неоднаково значать: по нашому на прикладъ *устан* — підвів ся, або прокинувся, по російському устал значить утомив ся; по нашому *гніт* у свічці або лампі, по російському гнет — як щось притискають; по нашому *лис* звір, по російському — лисий чоловік, по нашому *багатте* огонь, по російському тільки богатство; по нашому весілля, по російському всяке веселъе, веселощі. І от як почне наш чоловік наздогад шукати в якійсь російській книжці чи мові, або Руський в українській, так там такого дошукаєть ся, що й не снило ся.

Дуже тому докладні приклади подані в тій статі М. Левицького, які то з того виходять помилки в су-

дї, і в церкві, і в школі. Читає хлопець у школі: „Маль золотникъ та дорогъ“, думає, думає й каже — се значить, що мав злота на дорогу. Або: „въ лавкѣ было два цыбика чаю“, „цыбики значить ящики“ — толкує учитель по руському ж таки; хлопець міркує: „на лавці було дві ящірки“. Другу заповідь: „не сотвори себѣ кумира и всякаго подобія, елика на небеси горѣ, и елика на землѣ низу“ хлопець думав, думав і так переложив: як одержу шити, так не треба такого коміра, щоб аж до неба або аж до землі. Або як селяне в російській газеті читають. Прочитали, що на рапорті якогось генерала написав цар: „лихое дѣло“. Цар, значить, похвалив того генерала, а наші люде міркують: ого, лихе діло, як уж сам. цар каже що лихе. Або в суді, чого тільки не буває через те, що селянин наш не розуміє судії, як той говорить по російському, а судія його української мови не розуміє. От недавно в газеті писали, як у Білій Церкві в окружному суді, на виїздній розправі, питає прокурор свідка: „У васъ очная ставка была?“ Ні, каже. „Какъ же не было, когда у слѣдователя записано“. Ні, каже, не було ніякого ставка, слідователь мене у хаті питав. Добре, що оборонець розтолкував, а то так би й вийшло, що свідок бреше.

Скільки таких історій буває, які часом і дуже сумно кінчать ся, як нема кому розтолкувать! Смішні вони, але не сміх, а жаль великий пориває, як подумати, скільки то часу, труду і добра всякого марнується серез те, що мова українська не допущена ні до школи, ні до суду, все через таких людців, які запевняють безсоромно, ніби мова українська одна з руською, і Українець ніби-то ще краще розуміє ро-

сийську мову, як українську, котрою книжки та газети українські пишуться. От недавно в Державній Думі знайшов ся такий депутат з Полтави, що так саме й говорив, як зайшла мова про те, щоб українській мові одкрити дорогу до суду і школи. Оден депутат-селянин з України з початку був розумно сказав, що треба аби судії на Україні знали українську мову; а потім його навчили пани, котрі українській мові противні, і він уже почав говорити те саме, що й вони: що український селянин по руському все дуже добре розуміє і нїякої української мови їм не треба.

Велику шкоду діють такі говорення, і треба, щоб селянство наше против таких голосів свою думку обявляло.

ИНОРОДЦІ.



е просохло було ще й чорнило від того всього, що писало ся на Українців за те, що вони мовляв розбивають одність руського народу (единство русскаго народа). Докоряли їм, що видумують якусь українську мову, коли єсть тільки одна руська мова, котру і Великороси (Кацапи) і Українці однаково добре розуміють. Лаяли їх, що вони відділяють Українців од Великоросів, коли і те і се оден той самий народ. Прозивали їх зрадниками, сепаратистами, Мазепинцями за се. І газети за се закривали, і штрафували, і редакторів та письменників під суд давали, що ніби то хочуть розеднати єдиний руський народ. І так се тягло ся довго, десятками літ. Ще 1863 р. тодішній міністр внутрішніх справ Валуєв наказав цензурі не пускати наукових та народніх книжок українською мовою писаних, бо мовляв „никакого особеннаго малоросійскаго языка не было, нѣтъ и быть не можетъ“. А потім цілих тридцять літ, від указу 1876 р. українське слово було майже зовсім заборонене в Росії, щоб Українці не розбивали того „одного народу руського“, „одного языка руського“.

Українці на те одказували, що нехай рахують як схочуть—чи оден руський народ та руський язык, чи два, чи скільки, а таки Українці мають свою мову відмінну, своє письменство на тій мові, і як тою мовою

хочуть писати, то як їм ту мову забороняти? Мусить бути право і свобода тою мовою писати і друкувати, і коли народ наш тою мовою говорить, то й у школі треба тою мовою вчити. Ніхто тої мови не видумав, говорили нею діди й батьки наші, говоритимуть наші діти та онуки, то як таки її касувати?

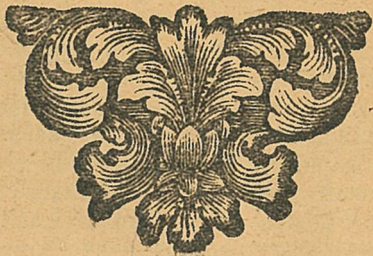
Так говорили Українці, так говорили за них учені тямущі люде з иньших народів.

Російська академія наук, де зібрано ученійших людей до всяких справ наукових, вона також в 1905 р. так відказала, що українська мова то не великоруська, а одмінна, мова правдива і давня, і забороняти її неможна. Та все-ж таки знаходили ся люди, які все правили: що українство то видумка, і мова українська видумка, і треба то все забороняти, касувати, бо то оден народ руський разбиває і державі (государству) шкодить. Тих людей і начальство слухало.

Аж раптом почули Українці зовсім иньше, та й то не від кого небудь, а від самого найстаршаго міністра-премієра. Вийшов від нього наказ, щоб ґубернатори пильнійше приглядали ся до „инородческихъ обществъ“, не позволяли їх засновувати, а котрі засновано—позакривати, коли вони мають на меті об'єднувати своїх земляків „на ґрунті самих національних інтересів“, для свого народу значить. На скільки сей наказ законний, не треба багато казати. Бо маємо закон про товариства 1905 р., котрого міністр не може скасувати своїм наказом, і нема такого закону, щоб инородцям не можна було дбати про свій „культурно-просвітний розвиток“, хоч би й на своєму народньому ґрунті, та засновувати для сього товариства. А нам цікаво в кождім разі, що Українців премієр-міністр пораху

вав до „инородців“ — „какихъ бы то ни було инородческихъ обществъ, въ томъ числѣ українскихъ и еврейскихъ“, сказано в тім наказі. Значить Українці мають бути люде иньшого народу, не руського, і мова їх не руська, а окремішня. Отака новина! То, кажу, все лаяли та карали на те, щоб не одрізняли ся од руського народу, а теперь сами одрізнили!

Щож, як инородці, то й инородці, в тім нема гріха ні сорому. Та тільки тоді нащо-ж нас підтягати під російську мову та казати, що нема української мови, а тільки оден руський язик! На щож не позволяють в школі українською мовою вчити, коли иньшим инородцям можна? Жиди, наприклад, до котрих нас тут прирівняли, мають свої школи, шпиталі, свою виборну старшину, а нам так і товариств не можна зосновувати для „культурно-просвітного розвитку“ нашого українського народу? Якже се виглядатиме?



СЛОВО НА ЗАКІНЧЕННЄ

на вихід сього другого видання в квітні 1917 року.



т настав великий час, братя селяне, якого предки ваші чекали сотні літ. Можете самі кувати свою долю, творити вільний лад, порядкувати своїми справами по своїй волі. Та щоб усе те здійснити і закріпити, зробити його тріvkим і певним, не дати перейти в безлад, з котрого могла б наново вилуцнитись стара неволя, треба вам організуватись, треба триматись народніх українських організацій, які виступають в обороні ваших потреб і всього нашого народу, треба йти з ними згідно і однодушно, щоб положити міцні основи нового свободного і кращого життя.

Між тими основами його одно з перших місць займає народня школа. Уже тепер і Тимчасове Правительство признало, що школа на Україні має бути українська. Але щоб сю постанову в діло перевести, для того треба і вашої роботи. Сільська рада, волосне зібранне, волосна управа матимуть в тім велику вагу. Їх ділом буде допильнувати сього, щоб школа наша стала такою, як треба—щоб діти ваші виходили з неї людьми свідомими, розумними, приготованими і до дальшої науки і до громадської роботи на селі. Велике діло призначила вам доля, братя селяне! Ви тепер стали справжніми горожанами, справжніми хазяями на нашій

рідній землі. І спомянуть вас великою подякою ваші внуки і правнуки, коли ви се діло зробити розумно як слід!

Край наш великий, просторий, родючий, обдарований природою щедро. Він має все потрібне для видатного, вигідного господарства, для великого промислу, всяку підставу для того щоб стати одним з найбогатших країв на землі. Має гарну землю, гарні випаси, гарні ліси, угле і всяку руду, особливо залізо, сей найбільший скарб для людського хозяйства. Народ у нас сильний, здоровий, роботящий, що року його прибуває—прибуватиме ще більше, коли буде кращий догляд за дітьми, достатнійше жите більше лікарів і лікарок. В робучім народі найбільша сила, найбільше богоцтво країни! Треба тільки до тої праці ще розуму, до його природного багатства ще знання, щоб і тою силою і тими багатствами покористувати ся самій робучій людині, що коло того проціє, а не користали б з її праці чужі люде не горівши не белівши як то кажуть.

Тепер ви маєте змогу, братя селяне і всі трудящі, забрати справу в свої руки та повесити діло так, щоб ви її ваші діти та внуки не були наймитами та попихачами на своїй землі, а були на ній хазяйнами, жили в достатку, по людськи—людьми просвіщеними, рівними з найкультурнійшими народами світу.

Ви самі розумієте, що для сього потрібне. Освіта, розумієть ся ! Щоб ваші діти не зіставали ся темними людьми, а щоб ті з них які зістануть ся коло землі, вміли витягнути весь той прибуття який вона може дати, а ті яким буде тісно на землі сидіти,

йшли робітниками тямущими, які мали б за свою працю заробіток правдиво людський, або виходили на інженерів, лікарів, чи адвокатів, письменників. Аби селянському синові чи синові робітника була скарізь дорога, щоб він засідав усі місця на своїй землі.

Першим ступінем до того буде добре організована народня школа з народньою українською мовою, котру можна буде переходити без труда, без екзаменів в школу середню—гімназію чи як вона буде називать ся.

Як ви сей перший ступінь добре наладите, так ви сю дорогу своїм дітям і всьому трудящому народови українському відкриєте.

Памятайте се, і не забувайте її на хвилю, і ви зробите се велике діло, про котре я сказав, що вам призначила його доля, призначила історія.



ЗМІСТ

	СТОР.
Передне слово	3
Шкільна мова	5
Законопроект про учення українською мовою	8
Українське письменство	11
Не порозумнішали	16
Не дозволяти!	19
Колишня освіта і теперішня темрява	21
Шкільна справа в Галичині	25
За український університет	29
Промовили	32
За слова і букви	34
Великдень	39
Російська академія наук про українську мову	41
Мова українська і руська	45
Мова панська і мужицька	49
Розуміють	52
Инородці	56
Слово на закінчення	59

Оздоба до цього видання взята з книжки „Алфавит духовний“, друкованої в Києві 1760 р. З оздоб київських книг того часу скомпонована обгорка сеї книжки В. Гр. Кричевським.

ИНЬШІ ВИДАННЯ ТОГОЖ АВТОРА

Про старі часи на Україні (популярна історія України з ілюстраціями), 1907	— р. 20 к.
Ілюстрована історія України	3 „ 50 „
Культурно-національний рух на Україні в XVI віці, популярний огляд з ілюстраціями	1 „ 35 „
Про батька козацького Богдана Хмельницького — „ „	
Історія України-Руси, т. I, IV, VI, VII, і VIII	„ „
З біжучої хвилі, Статі 3 рр. 1905—6	— „ 50 „
Про українську мову й українську справу	— „ 12 „
За український маслак (в справі Холмщини)	— „ 08 „
Справа українських катедр і наші наукові потреби	— „ 15 „

Всесвітня історія в короткім огляді з ілюстраціями: частина перша виходить, друга друкується, третя готується до друку.

З політичного життя України. Розвідки, промови, замітки (Громад. рух на Україні. Галицьке боярство. Хмельницький і Хмельниччина. Виговський і Мазепа. Шведсько-український союз 1708 р. й ин.) Друкується.

Під хмарою стоячою. Статі з українського життя Друкується.

Антракт. На українські теми 1907—1914 рр.

Б Р О Ш Ю Р И:

Якої ми хочемо автономії і федерації?

Вільна Україна. Статі з останніх днів (березень—квітень) 1917 р.)

Хто такі Українці і чого вони хочуть?

Звідки пішло українство і до чого воно йде.

Продають ся в усіх українських книгарнях. В Києві—в Україн. Книгарні Безаківська 8, Крамниця „Час“ Театральна 53, й ин. Від видавців (Паньківська 9, кв. 12) можна діставати тільки великими партіями, на місці, без доставки.

Українські книгарні:

Українська Книгарня, був. „Кіевская Старина“. Київ, Безаківська, 8.

Книгарня Е. Череповського, Київ, Фундукл. 4.

Крамниця „Час“. Київ. Володимирська, № 53.

Українська Книгарня. Полтава, д. Ворожейкина, коло „Европ. гост.“.

Кн. маг. Г. И. Маркевича. Полтава. Б. Котляревського.

Українська Книгарня. Харків, Петровський пер., № 18.

Українська Книгарня. Петроград. Петроградськ. ст. Большой пр., № 1.

Книжний склад „Слово“, „Кубанського Союзу установ. дрібного кредиту“. Катеринодар.

Українське Т-во „Просвіта“, Николаїв, Московська, № 3.

Українська Книгарня „Слово“, Катеринославъ, Полицейська, № 36.

Українська Книгарня. Кременчуг, Катерининська, № 4.

Книгарня „Діло“, Одеса, Преображенська, № 11.

Автор застерігає собі всі права.

Інформаційне бюро Центральної Української Ради.
Київ, Володимирська, Педагог музей, дає всякі пояснення в
українських справах. При нїм українське „Бюро Праці“.

Літературно - Науковий Вістник, журнал щомісячний, Київ,
В. Подвальна № 36, до кінця року 10 карб.

Нова Рада, щоденна українська газета, Редакція: Київ, Володи-
мирська № 42.

Робітнича Газета, щоденна, Київ, Пушкінська 4.

Народня Воля, щоденна газета для селян, Київ, Володимир-
ська 30.

Боротьба, тижневик укр. соціалістів-революціонерів, Київ,
Володимирська 30.

Вістник тва „Просвіта“, тижневик. Катеринослав, Поділь-
ська № 3.

Українське Слово, тижневик, Одеса, Катерининська 58.



Ціна 30 коп.